

Landskapet - form og en pågående prosess

Kulturminnevernets tradisjonelle forskningsbasis har ligget i museene. I takt med økt miljøbevissthet har man strukket ut sine forskningskontakter til geo-

grafi og kulturhistorisk orientert botanikk. Likevel er det fortsatt en sterk betoning av de tradisjonelle museumsemnene innen forvaltningen.

DERFOR ER DET naturlig at man innen kulturminnevernet ofte har vanskelig for å forstå at landskapsforskningen ikke bare er et aspekt av de øvrige kulturhistoriske disiplinene, men utgjør et eget emneområde med sitt eget spesifikke forskningsobjekt. Landskapsforskningen har også sin egen forskningshistorie og teoridebatt.

Natur og kultur i landskapet

Noe forenklet kan man si at landskapsforskningens historie har handlet om hvordan man har lyktes i å håndtere to grunnleggende motsetninger - dels spørsmålet om hva som er *natur* og hva som er *kultur* i landskapet, dels spørsmålet om hvordan forbindelsene mellom samfunnsorganisasjon og landskap skal tolkes. Man kan si at begge spørsmålene handler om forholdet mellom landskapets former og de prosessene som ligger bak formene.

I visse perioder har problemene med å håndtere disse motsetningene ledet landskapsforskningen inn i en blindgate. Det er påfallende hvordan samme problematikk gjenspeiles når landskapsforskningen skal tillempes i kulturminnevernet.

Andre typer landskap

Landskapsinnstilte geografer har ofte vært anklaget for å se altfor enkle forbindelser mellom de naturgitte formene og de samfunnsmessige prosessene som de har muliggjort. Et slikt naturdeterministisk syn preger fortsatt skolegeografien mange steder i verden. Man leser om berg og jord og ressurser som underlag for industri og økonomisk virksomhet, men makter ikke å forklare de samfunnsgeografiske prosessene som i dag skaper helt andre typer landskap, uavhengig av naturforutsetningene.

Utfordringen

Utfordringen for landskapsforskningen er å kunne håndtere denne problematikken: at landskapet er form, som i et gitt øyeblikk kan avbildes på et maleri eller et satellittbilde, men at det samtidig bare kan forstås som en stadig pågående prosess av naturgitte og samfunnsmessige forandringer.

BILDET AV skjærgårdslandskapet til høyre plasserer svenske studenter raskt i Bohuslän på den svenske vestkysten. Hvordan kan de være så sikre på at det ikke er fra Stockholms skjærgård?

Noen med geografi-bakgrunn taler da om landformene eller det faktum at bergpartiene er så nakne. En annen nøkkel er det hvite våningshuset som de fleste svensker oppfatter som et typisk bohuslänsk eller norsk trekk. Nøkkelen til tolkningen kan altså dels ligge i overflatefenomen: de dominerende landformene og vegetasjonen, i dette tilfellet fraværet av vegetasjon, eller i punktobjekt: huset som ikke tar så stor plass på bildet, men som gjennom sin hvite oljefarge signaliserer en kulturell tilhørighet. Bildet er tatt på Herrön utenfor Tjörn i Bohuslän.

Alle plasserer bildet av det gressbevokste dyrkingslandskapet på de britiske øyer. De grønne gressmarkene (flater) og åkerbegrensningene (linjelement) angis ofte som nøkkelen. Dette er naturligvis riktig. Også her finnes nøkkelen delvis i overflaten, det vil si gressvegetasjonen, men det som gir bildet dets karakter, er at denne gressvegetasjonen finnes i et helt

Hvor er dette?

Og dette?

kulturelt preget landskap med hekker og steinmurer. Uten å kjenne til den virkelige prosessen som ligger bak dette landskapet, svarer man rett. Bildet viser en landsby, Great Asby, i Cumberland nord i England.

Markinndelingene stammer sannsynligvis fra en normannisk planering av

landskapet, og de gressbevokste områdene fra den ekstensivering og overgang til beitedrift som slo igjennom i det nordlige England i senmiddelalderen.

Bak bildet ligger altså en lang historisk prosess som forklarer hvorfor vi så lett kan identifisere landskapet.

Om begrepet kulturlandskap

DET KREVES en god del presisjon når begrepet kulturlandskap skal brukes i kulturhistorisk forskning, formidling og forvaltning av kulturminner. Vi må ha klart for oss at landskapet ikke bare er et fysisk og åndelig produkt av menneskelig virksomhet, det er også et produkt av ulike sosioøkonomiske og etniske variasjoner. Hvis ordet kulturlandskap brukes uten slike presiseringer, vil det fungere som en «sosialdemokratisk presenning»: I dette tussmørket kan alle være enige om bruken av ordet, fordi definisjonen er uklar, og resultatet blir den sosiale elites forskning, formidling og forvaltning av landskapet gjennom historien.

Kulturbegrepet

Begrepet kultur kan defineres som summen av materielle og åndelige verdier som skapes av mennesket gjennom den samfunnsmessige praksis. Begrepet får gjennom denne forklaringsmåten en mer presis definisjon og innhold. «Samfunnsmessig praksis» blir relatert til menneskets skapende virksomhet og dets rolle i kampen om kontrollen over den samfunnsmessige verdiskaping. Denne kampen blir selve drivkraften i den historiske utvikling.

Kulturlandskapet

Selve kulturlandskapet blir dermed de fysiske og mentale spor i landskapet etter denne samfunnsmessige praksis. Eller som tidligere definert: Summen av materielle og åndelige verdier som skapes av mennesket gjennom den samfunnsmessige praksis, slik disse manifesterer seg i totaliteten av våre fysiske omgivelser.

Analyse i tre nivåer

Dette betyr at vi, med utgangspunkt i en teoretisk avklart forståelse av kulturbegrepet innhold, utmerket godt kan anvende kulturgeografen Michael Jones' metodikk for å analysere det konkrete og abstrakte kulturlandskapet. Jones deler inn analysen i tre nivåer: Intensjonsforklaring, funksjonsforklaring og strukturforklaring. Intensjonsforklaringen tar for seg individnivået i en analyseenhet. En funksjonsforklaring tar for seg menneskene som kollektiv.

Nettverk av sosiale strukturer

Samfunnets sosiale organisasjon er basert på et nettverk av sosiale *strukturer*. Disse utgøres, på et gitt tidspunkt, av de samhandling, forventninger og normer ved-

rørende samhandling, og relasjonene mellom dem, som samfunnsmedlemmene har, og de materialiserer seg i samfunnsmedlemmenes sosiale praksis. Sosiale strukturer er styrende, svært seige og historisk sett overgripende. En strukturforklaring kan forklare hvordan en gitt analyseenhet forholder seg til de overgripende sosiale (sosioøkonomiske) strukturer i sine strategier i kampen om kontroll over den samfunnsmessige verdiskaping.

Tverrfaglighet

Ut fra den ovennevnte definisjonen av kultur/kulturlandskap, og forståelsen av begrepet samfunnsmessig praksis, blir det også mulig å anvende begrepet kulturlandskap som et overgripende begrep for å fokusere på menneskenes samhandling med resten av naturen gjennom menneskets historie. Men dette fordrer to ting:

For det første tverrfaglighet, for det andre et høyere presisjonsnivå med hensyn til hva slags type kulturlandskap det dreier seg om i det enkelte tilfelle - hvilken konkret del av et i tid og rom avgrenset flerdimensjonalt stykke kulturhistorie en ønsker å forske på, formidle eller forvalte.

Når forskerne er uklare

Så lenge forskerne selv er uklare på disse aspektene ved kulturlandskapsdebatten, vil også formidling og forvaltning av kulturminner bli en tilfeldig og vinglete praksis som i det store og hele fører til at det blir samfunnselitens historie - gjennom kulturlandskapet - som blir vernet og formidlet. Slik sett har eliten oppnådd det den vil og har behov for, nemlig å befeste sin makt og posisjon gjennom å hente legitimitet fra et spesielt aspekt ved kulturlandskapet - sitt eget.

STOFFET ER HENTET FRA

NIKU Temahefte 4

Jan Brendalsmo, Michael Jones,
Kenneth Olwig, Mats Widgren:
«Landskapet som historie».

Landskapets kulturelle dimensjon

Høsten 1995 ble det holdt en forelesningsserie på NIKU med fokus på landskapets kulturelle dimensjon. Formålet var å styrke NIKUs kompetanse på landskapsforskning. Samtidig ville man videreutvikle NIKUs kontakter med de ulike forsknings- og forvaltningsmiljøene som arbeider med kultur og landskap.

Mats Widgren innledet seminarrekken med en forelesning med tittelen Kulturlandskapets fysiske dimensjon: Att läsa ett landskap. Widgren representerer en historisk-geografisk tradisjon med innretning på rekonstruksjon av eldre jordbrukslandskap ved hjelp av eldre kart og materiale fra feltarbeid.

Gary Fry understreket i sitt foredrag Kulturlandskapets økologi hvordan landskapsstudier kan være et bindeledd mellom kulturfagene og miljøfagene. I sitt foredrag berørte han dessuten det problematiske med denne typen integrasjon, samtidig som han presenterte enkelte europeiske perspektiver på samarbeid langs disse linjene. Han diskuterte videre ulike metoder og verktøy som kan benyttes i slikt samarbeid.

Under overskriften Kulturlandskapets ideologiske betydning: Det gamle nordiske bygdeland, den britiske landskapelige scene og den tyske naturkraft viste **Kenneth Olwig** hvordan landskapsbegrepet og naturbegrepet ble utviklet og hvordan disse begrepenes historie gir litt av nøkkelen til landskapets ideologiske betydning og innhold i dag. Olwig er geograf av den amerikanske kulturgeografiske skolen.

Michael Jones' forelesning hadde tittelen Kulturlandskapet som konfliktarena. Han berørte fem ulike aspekter ved temaet: Verdikonflikt pga. landskapsforandring i plansammenheng; kulturlandskapet som akademisk og forvaltningsmessig slagmark; fysiske landskap som gjenstand for kulturell konflikt; representasjon av landskapet som middel i kulturell konflikt; landskap som arena for dialog ved løsning av verdikonflikter.

I tillegg til foredragsholderne bidrar arkeolog og NIKU-forsker **Jan Brendalsmo** i temaheftet med en upublisert artikkel fra 1993 om kulturlandskapsbegrepet.

Formålet med å publisere stoffet i et temahefte er at det kan gi et helhetlig bilde og ulike innfallsvinkler til temaet kulturlandskap. Forhåpentlig kan heftet også fungere som utgangspunkt for fortsatt debatt og forskning rundt landskapsbegrepet og natur- og kulturminneforvaltningens rolle når det gjelder landskapets framtid.